

Ierom. lect. dr. Rafael Povîrnaru,
Facultatea de Litere, Istorie și Teologie,
Universitatea de Vest Timișoara

„TAINICA RUGĂCIUNE“ LITURGICĂ A SFÂNTULUI PAISIE VELICIKOVSKI ÎNCHINATĂ BISERICII

Abstract: *The present material aims to highlight one of the most appreciated figures of the Eastern Christian world – Saint Paisie Velicikovski, a monastic personality who transformed his life into a genuine and authentic liturgy dedicated to God and people. Appreciated as a priest and a scholar with pan-Orthodox echoes or even a spiritual synthesis of Orthodoxy, the superior monk embraced by the Romanian spirit of Dragomirna, Secu and Neamț monasteries helped with the shaping of the image of the monk as a person who lives only to please God. Through an ever-renewing perseverance in the Spirit of prayer, Saint Paisie enriched the Orthodox monastic space with true liturgical and spiritual contributions enjoyed not only by the Romanian people, but also by the Slavic land – native to the saint, as well as the “Orthodox motherhood fortress” – the Holy Mount of Athos.*

Keywords: *God, Church, Prayer, Liturgy, Typikon, Spirituality.*

Introducere

Într-un moment istoric supus unui proces continuu de desacralizare a ființei umane și de contestare a dimensiunii transcendente a vieții, Biserica Ortodoxă Română, prin inițiativa de a dedica anul în curs rugăciunii, dă dovadă de o atenție maternă pentru mântuirea sufletelor fiilor săi, a căror preocupare tot mai asiduă se îndreaptă spre „închinarea la idoli”, în detrimentul Dumnezeuului Celui Adevărat.

Chipul lumii actuale contrastează tot mai mult cu scopul autentic al vieții, deturnând omul de la „Cărarea Împărăției”¹, încercând să îl

1. Vezi în acest sens: Ierom. Arsenie BOCA, *Cărarea Împărăției*, Editura Sfintei Episcopii Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1999.

convingă că scopul ultim al existenței în această lume rămâne materialitatea supusă în fapt morții.

Asumând revitalizarea conștiinței prin apelul la rugăciune, Patriarhia Română încearcă să contrabalanseze evoluția puternică a efectelor fenomenelor secularizării² și globalizării³, propunând lumii modele de viață autentică în Hristos și în valorile de credință.

Evocarea unor personalități precum: Sfântul Grigorie Palama, al cărui orizont revelator a înnoit ființa și credința ortodoxă prin apelul la conștiința dumnezeiască a lucrării tainice a energiilor necreate⁴; Sfântul Simeon Noul Teolog, căruiia experiența pnevmatică abordată ca lecție de viață duhovnicească i-a înlesnit un vast orizont de poezie mistică, negreșind în a afirma că și acesta poate fi înscris în rândul celor mai mari mistagogi liturgici⁵ ai Bisericii, dintre care amintim pe Sfântul Dionisie Pseudo Areopagitul⁶, Sfântul Gherman al Constantinopolului⁷, Sfântul Maxim Mărturisitorul⁸ sau Nicolae Cabasila⁹, transformă demersul eclezial românesc într-o intenție bine articulată de a

2. Despre fenomenul secularizării, a se vedea: Veit BADER, *Secularism or Democracy? Associational Governance of Religious Diversity*, Amsterdam University Press, 2007.

3. Vezi: Andrew SWINDELL, Joseph WRIGHT, „Globalisation, Ideology and human rights”, în: Joseph ZAJDA, Yvonne VISSING (eds.), *Discourses of globalization, ideology and human rights*, Springer Publisher, 2022, pp. 29-52.

4. Despre cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Grigorie Palama, vezi: Richard SWINBURNE, „Gregory Palamas and our knowledge of God”, în: *Studia Humana*, no. 3/2014, pp. 3-12.

5. Vezi: † Hilarion ALFEYEV, *Saint Symeon the New Theologian and the Orthodox Tradition*, Oxford University Press, 2000; Pr. Liviu PETCU, „The Experience of God's Light in the Texts of Saint Symeon the New Theologian”, în: *Romanian Journal of Artistic Creativity*, no. 9/2021, pp. 59-84.

6. Vezi: diac. Ioan I. ICĂ jr., *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului. Integrala comentariilor liturgice bizantine*, Editura Deisis, Sibiu, 2011, pp. 133-174; Mark EDWARDS, Dimitrios PALLIS, Georgios STEIRIS (ed.), *The Oxford Handbook of Dionysius the Areopagite*, Oxford University Press, 2022.

7. Diac. I. I. ICĂ jr., *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului..*, pp. 439-488.

8. Diac. I.I ICĂ jr., *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului..*, pp. 175-239.

9. Diac. I.I ICĂ jr., *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului..*, pp. 333-349.

iconiza ființa umană prin oferirea unor chipuri ascetice care au învins prin duh de rugăciune toate aspirațiile lumești și orice chemare spre pierderea conștiinței cerești.

În rândul acestora din urmă se înscrie și Sfântul Paisie Velicikovski, a cărui viață s-a îndreptat permanent spre „acumularea tainică” a lui Dumnezeu prin apelul sporit la rugăciune și la o lucrare duhovnicească adâncă și ascunsă în „*Omul cel tainic al inimii*”¹⁰ (1 Ptr 3, 4), pecetluind totul într-o manieră eclesială cu profunde implicații la nivelul actului de cult, atât public, cât și personal sau privat.

Prin urmare, în conținutul prezentului material ne propunem reliefarea în linii mari a importanțelor repere de viață ale Sfântului Paisie, precum și evidențierea acelor borne ale veșniciei pe care acesta le-a lăsat în urma sa ca model de trăire în spațiul eclesial, în itinerariul înveșnicirii sufletului în Preasfânta Treime Dumnezeu¹¹.

1. Crâmpiele temporale ale unei vieți eternizate

Dorind a vorbi despre viața Sfântului Paisie Velicikovski, întâi de toate trebuie să menționăm că sursele avute la dispoziție¹² ne relatează faptul că acest slujitor al lui Hristos vede lumina zilei la data de 21 decembrie 1722 în orașul Poltava, în teritoriul atât de încercat al spațiului ucrainean, fiind al unsprezecelea fiu din cei doisprezece dăruți de Dumnezeu preotului Ioan, primind la botez numele de Petru.

La momentul potrivit al vieții sale – anul 1735¹³, viitorul părinte al Bisericii începe studiile la Academia *Petru Movilă* de la Kiev, pornind ulterior un adevărat itinerariu duhovnicesc, dornic de a deveni monah

10. Vezi: Arhim. Zaharia ZAHAROU, *Omul cel tainic al inimii (1 Petru. 3,4)*, Editura Basilica, București, 2014.

11. Vezi: Jurgen MOLTMANN, *Teimea și Împărăția lui Dumnezeu. Contribuții la învățătura trinitară despre Dumnezeu*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2021.

12. Cuviosul Paisie de la Neamț Velicikovski, *Autobiografia și Viețile unui stareț urmate de Așezăminte și alte texte*, ediție îngrijită de diac. I. I. ICĂ jr., Editura Deisis, Sibiu, 2015.

13. Protoiereul Serghie CETFERICOV, *Paisie – starețul Mănăstirii Neamțului din Moldova: viața, învățătura și influența lui asupra Bisericii Ortodoxe*, Editura Nemira, București, 2002, p. 31.

și de a se îndeletnici cu toate exigențele care recurg din această calitate.

Despre această realitate, el însuși avea să mărturisească, afirmând că în al patrulea an de studii,

„în tot timpul iernii și până la încheierea școlii [...] în sufletul meu crescuse mai puternică dorința după viețuirea călugărească și nu-mi mai dădea pace să rămân la învățătură, ci mă zorea să mă lepăd cât mai degrabă cu puțință de lume și să mă fac călugăr”¹⁴.

Observăm din aceste cuvinte cum în inima viitorului sacerdot al Bisericii, Duhul se manifesta într-o continuă și profundă chemare spre asumarea vieții în lumina crucii fundamentate pe cele trei voturi monahale – cel al sărăciei, al castității și al ascultării.

După o nestăvilită căutare care s-a întins pe o perioadă lungă de timp și care a presupus o serie de popasuri duhovnicești la Schitul Kitaev, Mănăstirea Liubețki, Schitul Rjiștev, Lavra Pecerska, în final, la data de 6 august 1741, sfântul devine rasofoar în obștea mănăstirii Medvedovsky aflată sub protectoratul duhovnicesc al Sfântului Ierarh Nicolae, arhiepiscopul Mirelor Lichiei, primind numele de Platon.

Negăsind aici un părinte experimentat în deslușirea tainelor vieții duhovnicești, Platon părăsește acest loc la numai o săptămână după ce dobândise calitatea de „purtător de rasă”. Îndreptându-se spre Kiev, a întâlnit doi călugări români pe care i-a urmat, așezându-se în anul 1745 la schitul Trăisteni din zona Moldovei.

După o scurtă ședere aici, prin împrejurări de Dumnezeu rânduite, sfântul ajunge la schitul Cârnu, așezare monastică aflată împreună cu schitul Trăisteni sub oblăduirea paternal-duhovnicească a Sfântului Vasile de la Poiana Marului¹⁵, a cărui proiecție de viață tipiconală atonită i-a înlesnit lui Platon dobândirea exercițiului rugăciunii inimii,

14. Cuviosul Paisie de la Neamț Velicikovski, *Autobiografia...*, p. 89.

15. Despre viața și opera sa, a se vedea: Pr. Bogdan RACU, *Sfântul Vasile de la Poiana Mărului – câteva cuvinte despre viața și învățăturile sale*, vezi <https://doxologia.ro/vietile-sfintilor/documentar/sf-vasile-de-la-poiana-marului-cateva-cuvinte-despre-viata-invataturile> (accesat, la 27 martie 2022); Ion Marian CROITORU, „Saint Basil of Poiana Marului. Biographic milestones”, în: *Icoana Credinței. International Journal of Interdisciplinary Scientific Research*, nr. 3/2017, pp. 92-105.

care va deveni principala preocupare în viața sa de slujitor al Bisericii lui Hristos, precum și dorul după gustarea darului în Grădina Maicii Domnului.

Simțind aceasta, la vârsta de 24 de ani¹⁶ Platon ia calea Muntelui Athos, ajungând la Marea Lavră în iulie 1746. După un periplu de 4 ani în Sfântul Munte, cu binecuvântarea Sfântului Vasile de la Poaiana Mărului pe care Platon îl reîntâlnește în Athos, se călugărește, primind numele de Paisie. Căpătând notorietate ca urmare a vieții sale alese, Sfântul Paisie încheagă o obște, la insistențele căreia acceptă în cele din urmă să primească hirotonia în treapta de preot, ucenicii săi apreciind că numai în acest fel vor putea desăvârși lucrarea lor de îndrumare, respectiv de ascultare duhovnicească.

După primirea harului preoției în anul 1754, Sfântul Paisie se stabilește la schitul *Sfântul Ilie*, unde își dezvoltă obștea. Patru ani mai târziu – 1758¹⁷ acesta este hirotesit duhovnic, dobândind astfel puterea de „a lega și dezlega păcatele oamenilor”¹⁸. Primul demers profund și bogat pus în slujba liturgicului eclesial ortodox a constat în copierea și traducerea din greacă în slavonă a unor cărți patristice.

Bucurându-se de o ședere atonită de lungă durată, în anul 1763 Sfântul Paisie ia calea Moldovei, stabilindu-se alături de un număr însemnat de ucenici la Mănăstirea Dragomirna. Timp de doisprezece ani petrecuți aici, sfântul a înmulțit ucenicii, preocupându-se cu deplină atenție de starea lor duhovnicească. Dornic să asume și mai mult, primește schima mare¹⁹.

Urmare a începerii răboiului ruso-turc, precum și a epidemiei de ciumă, în anul 1775 Sfântul Paisie se vede nevoit a lua calea Mănăstirii Secu aflată sub protecția Sfântului Ioan Botezătorul. Creșterea numă-

16. Eugen PROCOPAN, *Paisie Velickovski (1722-1794). Schiță istorică despre viața și opera sa*, Tipografia Clericilor Ortodocși din Basarabia, Chișinău, 1933, p. 29.

17. Diac. Ioan IVAN, *Viața cuviosului Paisie de la Neamț după mss. Nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamț*, Editura Trinitas, Iași, 1997, p. 34.

18. *Molitfelnic*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2013, p. 235.

19. Arhim. Hrisant TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velickovski – înnoitor al vieții monahale și organizator al slujirii liturgice. Influențele operei sale în Bisericile Slavă, Greacă și Română*, Editura Doxologia, Iași, 2021, p. 31.

rului de ucenici l-a determinat să solicite un spațiu mănăstiresc mai generos, singurul disponibil la acel moment fiind ctitoria Sfântului Ștefan de la Neamț, fapt materializat la data de 14 august 1779. Aici a locuit până la sfârșitul vieții sale, canalizându-se cu deplină preocupare spre traducerea scrierilor Sfinților Părinți.

La data de 15 noiembrie 1794, Sfântul Paisie „se naște în veșnicie“, „în miercură a primei zile din Postul Nașterii lui Hristos“²⁰. Slujba înhormării sale a fost condusă de episcopul Veniamin Costachi²¹, însoțit de un mare sobor de preoți, monahi și mireni.

Acest portret hristic deschide noi orizonturi sfințitoare cu largi ecouri atât pentru viața Bisericii, cât și pentru fiecare creștin care dorește să cuprindă în interioritatea sa lucrarea Duhului. Prin urmare, în continuare vom indica acele contribuții deosebite pe care Sfântul Paisie le-a așezat nu doar la altarul de piatră al Ecclesiei, ci și în „sfântul, cel mai presus de ceruri și duhovnicescul jertfelnic“ al lui Hristos.

2. Paisianismul, un curent al înnoirii ființei prin rugăciune și cultură duhovnicească

Amploarea fenomenului generat de personalitatea Sfântului Paisie cunoaște o dublă abordare. Pe de o parte este recunoscută revigorarea duhovnicească pe care acesta a realizat-o îndeosebi în rândul obștilor monahale pe care le-a condus pe drumul mântuirii, iar pe de altă parte, prin asidua preocupare pe care a manifestat-o pentru traducerea scrierilor Sfinților Părinți a dovedit faptul că, în opinia sa, monahul trebuie să reprezinte chipul unui om lucrător în taina inimii și a ființei, dar și să posede o cultură solidă provenită din rândul celor deja consacrați în lumina Duhului lui Dumnezeu.

De altfel, părintele Dumitru Stăniloae avea să afirme că starețul nemțean de origine slavă a avut în mod special o contribuție „de ordin cultural, de multiplicare, de revizuire și de difuzare a scrierilor

20. Diac. I. IVAN, *Viața cuviosului Paisie de la Neamț după mss. Nr. 154.*, p. 131.

21. Mitropolit al Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea (1803-1842).

duhovnicești²². Conjugarea actului ascetic printr-o continuă dăruire de sine cu demersul intelectualist pe care monahul este chemat a le pune în lucrarea calității sale, au determinat pe cei atent preocupați de opera Sfântului Paisie să nu ezite a numi acest fenomen drept paisianism²³.

Pentru înțelegerea exactă a coordonatelor acestei realități consemnate de doctrina ortodoxă se cuvine a sublinia, în linii mari, principalele caracteristici care alcătuiesc corpusul doctrinar al fenomenului datorat lui Paisie Velicikovski.

Paisianismul reprezintă în primul rând:

„Rechemarea la o nouă viață a moștenirii patristice și a spiritualității bizantine în întregimea ei, printr-o uriașă muncă de traduceri concomitente în două limbi: în română și slavonă. Înseamnă apoi reîntâlnirea cu această tradiție patristică și bizantină printr-o trăire vie și nu doar în sfera strictei erudiții. O trăire vie care nu rămâne însă experiența singulară a unor inși izolați sau chiar a unei comunități monahale, ci antrenează mari colectivități umane, se revarsă în cele din urmă în sufletul unei națiuni întregi, pe care-l face să se ridice la Dumnezeu, îl pune în legătură cu El²⁴.

Din aceste cuvinte observăm că întregul fenomen poartă o pecete sobornicească, prin antrenarea atât a laicilor, cât și a monahilor, cu scopul declarat de culturalizare și înnoire duhovnicească a poporului lui Hristos, generând totodată și o formă de ecumenicitate capabilă a răspândi materialul finit în sânul mai multor popoare. Este cunoscut faptul că nu doar aspectul lingvistic culturalizat de cunoașterea limbilor greacă, slavonă și română a reprezentat apanajul Sfântului Paisie, ci și pătrunderea tainelor inimii prin rugăciune, indiferent de naționalitatea omului, obștea fiindu-i alcătuită din ucenici origi-

22. *Filocalia*, vol. 8, traducere, introduceri și note de Pr. Dumitru STĂNILOAE, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 582.

23. A se vedea: Nicolae IORGA, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, București, 1901, pp. 390-398; N. IORGA, *Mănăstirea Neamțului. Viața călugărească și munca pentru cultură*, Vălenii de Munte, 1912; N. IORGA, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, București, 1930, pp. 175-191.

24. Arhim. H. TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velicikovski – înnoitor al vieții monahale...*, p. 232.

nari din mai multe țări²⁵. Totodată, procesul de traducere a cărților duhovnicești a favorizat nu doar o dezvoltare a tezaurului teologic ortodox, ci totodată a contribuit la articularea principalelor repere de istorie a limbii române literare și a culturii românești în integritatea ei²⁶.

O altă caracteristică a fenomenului analizat o reprezintă „puterea de a deștepta spre râvnă chiar și pe cel mai trândav dintre oameni”, întrucât

„prin mijlocirea strădaniilor de autoperfecționare lăuntrică se urmărea concentrarea, sporirea și apoi canalizarea puterilor sufletești pe făgașul acțiunii exterioare, al muncii de toate felurile, de la seceriș și până la dificila tălmăcire a textelor originale ale Părinților Bisericii”²⁷.

În același timp, întregul demers pe care l-a instituit Paisie ca mod de viață, prin implicarea întregii ființe în lucrarea duhovnicească a reprezentat „cea mai vastă școală de energie spirituală și de muncă fără preget”, formulă care avea ca scop

„o viață spirituală care punea la temelia creșterii persoanei umane nu izolarea, ci viața în comuniune cu semenii [...], nu individualismul secătuitor de suflet, ci solidaritatea interumană”²⁸.

În fapt, paisianismul este o operă culturală și filologică. El înseamnă, în primul rând, cărți: traducerea integrală a Filocaliei, revizuirea traducerilor Sfinților Părinți și o vastă și bogată activitate de traduceri patristice și filocalice în limba poporului român.

În acest sens, istoria consemnează trei mari traducători ai școlii paisiene²⁹: ieromonahul Macarie, ieromonahul Ilarion și ieromona-

25. Sârbi, ruși, români și greci.

26. N. A. URSU, „Școala de traducători români din obștea starețului Paisie de la mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț”, în: *Teologie și viață*, nr. 11-12/1994, p. 59.

27. Arhim. H. TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velicikovski – înnoitor al vieții monahale...*, p. 236.

28. Arhim. H. TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velicikovski – înnoitor al vieții monahale...*, p. 236.

29. Referindu-se la acestea, Sfântul Paisie avea să afirme: „Lucrarea mea, am început în chipul următor: în vederea insuficienței lexiconale, precum și a neexperienței mele, am luat ca fir conducător pentru mine traducerea cărților Sfinților Părinți din limba greacă veche în cea moldovenească, făcută de iubiții noștri frați: ieromonahul Macarie și dascălul Ilarion, oameni învățați și experimentați în traducerea de cărți. O

hul Isaac Dascălul. În dreptul numelui lui Macarie³⁰ se observă o amplă și complexă activitate de traducere. Dintre acestea amintim³¹: *A lui Antonie cel Mare, Sfătuiri pentru năravul oamenilor și petrecerea bună, cap. 1-170* – este o lucrare de mici dimensiuni, lucrată poate la Athos și care se păstrează în șase manuscrise, toate miscelane: patru provin de la Căldărușani și două de la Mănăstirea Neamț; *Scrierile lui Grigorie Sinaitul; Ale lui Macarie Egipteanul cuvântări duhovnicești* – este textul după care a fost realizată ediția de la București, din 1775. Se pare că izvodul lui Macarie a fost copiat de Irinarh duhovnicul; *Cuvinte pustnicești* ale lui Isaac Sirul, are la bază textul grecesc editat de Nichifor Theotokis în 1770, traducerea fiind făcută la Athos; *Scara Sfântului Ioan Scărarul* – paternitatea macariană a acestei noi traduceri este confirmată de izvodul din 1782, donat de el Mănăstirii Cernica. Se pare că textul traducerei slavone a starețului Paisie este ulterior acesteia; *A Sfântului Vasile cel Mare, Pentru năravul oamenilor: Hotarele călugăriei pe larg, Cap. 1-30; Hotarele călugăriei pe scurt, întrebări și răspunsuri; A lui Petru Damaschin, Cartea a doua, Cuvinte scurte, 24, după alfavită, pline de duhovnicească cunoștință; Învățăturile lui Teodor Studitul* – izvodul lui Macarie a stat la baza textului tipărit la Râmnic în 1874; *Fizica lui Nichifor Vlemidis*, 536 file.

Dacă ne referim la ieromonahul Ilarion, sunt consemnate două principale traduceri ale sale, care sunt păstrate în cadrul bibliotecii Mănăstirii Neamț³²: manuscrisul *Învățături dintra-ale fericitului Isaii Pustnicul și Hexaimeronul Sfântului Vasile cel Mare*.

parte a acestei traduceri era făcută de fratele Macarie, parte în sfântul Munte Athos, parte în Dragomirna; asemenea și părintele Ilarion se ostenise cu traducerea sa în obștea noastră. Luând traducerea lor, după socoteala mea, ca neîndoielnic bune, am început să îndrept cărțile slavone, călăuzindu-mă de traducerea lor și urmând textul grecesc...”, <https://doxologia.ro/centrele-monahale-paisiene-scoli-de-traduceri-patristice> (accesat la 02.03.2022).

30. <https://doxologia.ro/centrele-monahale-paisiene-scoli-de-traduceri-patristice> (accesat la 02.03.2022).

31. <https://doxologia.ro/centrele-monahale-paisiene-scoli-de-traduceri-patristice> (accesat la 02.03.2022).

32. <https://doxologia.ro/centrele-monahale-paisiene-scoli-de-traduceri-patristice> (accesat la 02.03.2022).

În fine, ieromonahul Isaac Dascălul este reținut de istoriografie ca fiind autorul unui număr însemnat de lucrări, cele mai importante dintre acestea fiind³³: *Duminicescul drum sau Chiriadromionul* lui Nichifor Teothokis, precum și traduceri tipărite la Neamț în anul 1804 din scrierile Sfântului Simeon Noul Teolog.

Dincolo de acest aspect erudit, profund cărturăresc, școala paisiană s-a distins și printr-o neostenită asceză, care a avut ca scop final intenția sfântului de a dimensiona ființa în lumina harului divin, prin focusarea în principal pe rugăciunea minții și a inimii³⁴. Conștient că prin pronunțarea numelui lui Iisus, fiecare monah ajunge a se sfinți și a deveni el însuși ecoul Cuvântului lăuntric³⁵, prin coborârea minții în inimă, precum și dornic ca monahismul asumat să devină o formă tainică a iubirii³⁶, Sfântul Paisie a avut în vedere ca până și ultimul călugăr să devină

„acel om înduhovnicit prin care lumea respiră un aer mai curat de poluarea patimilor și încrâncenărilor. Și a căutat din răputeri să-i făurească acestuia [...] o scară către desăvârșire, îndemnându-l din răputeri să urce pe ea până la capăt“.

Acest aspect se năștea din deplina convingere a sfântului că numai un astfel de monah „poate fi cu adevărat folositor lumii și lucrării lui Dumnezeu în lume“³⁷. Practic, prin studiu și rugăciune, mănăstirea devenea un autentic reper de înnoire lăuntrică, generând ecouri de învățătură și trăire ortodoxă nu doar în sânul obștii, ci chiar și printre cei aflați în mijlocul tumultului lumesc. Dar pentru ca finalitatea să poată fi confirmată

33. <https://doxologia.ro/centrele-monahale-paisiene-scoli-de-traduceri-patristice> (accesat la 02.03.2022).

34. Despre inimă – centru al vieții creștine, vezi: Arhim. SOFRONIE, *Despre rugăciune*, trad. Ierom. Rafail NOICA, Editura Accent Print, Suceava, 2019, pp. 168-169; Arhim. SOFRONIE, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, trad. Ierom. Rafail NOICA, Editura Accent Print, Suceava, 2015, pp. 248, 252; Arhim. SOFRONIE, *Nevoința cunoașterii lui Dumnezeu*, trad. Ierom. Rafail NOICA, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2015, pp. 203-204.

35. Vezi, Arhim. Petros VRYZAS, *Taina Cuvântului în teologia Sfântului Sofronie*, Editura Basilica, București, 2021.

36. Arhimandritul SOFRONIE, *Nevoința cunoașterii lui Dumnezeu*, p. 239.

37. Arhim. H. TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velicikovski – înnoitor al vieții monahale...*, p. 239.

de prezența Duhului, Sfântul Paisie, în lumina filocalică pe care el însuși ajunsese a o metaboliza, aprecia că

„perfecționarea interioară nu se putea dobândi, în cele din urmă, decât pe calea recomandată de o mie de ani: lucrarea minții sau Rugăciunea inimii, așa cum a fost recomandată tuturor”³⁸.

În felul acesta, Sf. Paisie a reușit în secolul luminilor să creeze „o nouă mișcare isihastă”, alcătuint în final o operă de înnoire ființială și de

„reînsuflețire a corpului Ortodoxiei întregi, de însuflare a energiei spirituale noi, eliberată și revărsată în contemporaneitate din filele acoperite de praf ale Predaniei și de a face tocmai din viața de obște, punctul arhimedic al unei mari înnoiri”³⁹.

Având conștiința celor descrise, se cuvine ca în rândurile următoare să ne canalizăm atenția asupra rânduiei liturgice pe care starețul sfânt al țării Moldovei a așezat-o în comunitățile monahale pe care le-a păstorit.

3. Pravila paisiană

Atunci când ne referim la pravila paisiană, avem în vedere o dublă accepțiune. Pe de o parte, înțelegem întregul efort de traducere pe care însuși starețul Moldovei l-a depus pentru a scoate la lumină în limba română acele texte tezaurizate prin Duh – demers asumat ca un canon personal, iar, pe de altă parte, avem în vedere rânduiala liturgică și duhovnicească a obștilor pe care Sfântul Paisie le-a păstorit. Dincolo de aceste aspecte, vom aminti pe scurt și de strădania pe care acesta a pus-o la altarul Bisericii, atât direct, cât și prin intermediul ucenicilor săi.

Prin urmare, se cuvine a evidenția întâi de toate câteva dintre titlurile operelor Sfinților Părinți care au fost ctitorite în limba noastră prin intermediul exclusiv al sfântului adoptat de poporul român⁴⁰: *Scara lui Ioan Sinaitul, Cuvântări duhovnicești pline de mult folos ale*

38. Arhim. H. TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velickovski – înnoitor al vieții monahale...*, p. 239.

39. Arhim. H. TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velickovski – înnoitor al vieții monahale...*, p. 240.

40. Pentru o vizualizare completă traducerilor scolii paisiene, vezi: Arhim. H. TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velickovski – înnoitor al vieții monahale...*, pp. 160-180.

lui Macarie Egipteanul, Cuvântările lui Theodor Studitul, Traducerea românească a lui Macarie Dascălul, Miscelaneu (cuprinde traduceri din mai mulți Sfinți Părinți ai Bisericii, precum: Sfântul Ioan Gură de Aur; Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului; patriarhii Filotei, Gherman, Fotie; *Capete* din scrierile lui Evagrie monahul, Isaia Pustnicul, Filotei Sinaitul, Simeon Noul Teolog și Grigorie Palama); Calist Patriarhul Constantinopolului, *Pentru numitul Rai*, cartea a 3-a, cap. 1-116, 94; *Filocalia*⁴¹.

Observăm din enumerarea parțială a operei traduse faptul că sfântul Paisie s-a preocupat continuu în a-și fundamenta întreaga viață duhovnicească pe experiențele autentice ale luminii taborice experimentate de cei dinaintea lui, pentru a se asigura în acest fel că drumul spre dobândirea Împărăției Cerurilor devine unul autentic și de necontestat, atât pentru sine, cât și pentru ucenicii săi. Se cuvine să amintim aici necesitatea revenirii în zilele noastre la aceste repere sfințitoare, într-o lume în care discernământul și busola Crucii dispar tot mai repede din conștiințele oamenilor. Iar acest lucru va urmări umanitatea multă vreme de acum înainte, învierea de conștiință fiind posibilă numai prin apelul la Sfânta Scriptură și la scrierile Sfinților Părinți, care au ascuns în taina cuvântului lor pe Acela spre care suntem chemați a privi și a-L asuma ca mod de viață. Chiar dacă cea mai mare parte dintre operele abordate de către Sfântul Paisie au conținut preponderent dedicat monahilor, trebuie spus că întreaga experiență pneumatică a Bisericii, expusă ca iconă de viață de către sfinții evocați, reprezintă totodată o tainică scrisoare de iubire în Hristos, dedicată tuturor creștinilor care au asumat starea morții și învierii cu Fiul lui Dumnezeu în taina baptismală.

Toată această realitate a reprezentat pentru personalitatea evocată nu numai o îmbogățire de natură culturală, ci ea s-a materializat prin îmbrățișarea unui mod de viață exprimat îndeosebi prin intermediul unor rânduieli tipiconale bine articulate, devenite borne de rugăciune și trăire comunitar – monahală.

Încercând să sintetizăm rânduiala adoptată de către Sfântul Paisie în mijlocul obștilor pe care Dumnezeu i le-a încredințat pentru a le

41. *Dobrotoljubje* – iubirea de bine

conduce la mântuire, se impune a menționa faptul că principala sursă în acest sens a reprezentat-o rânduiala atonită⁴², căreia starețul i-a rămas fidel întreaga sa viață, dar pe care a ornat-o în multe situații prin dulceața și bucuria aplicării cuvântului desprins de la Sfinții Părinți pe care i-a tradus.

Trebuie spus faptul că șederea sa la Athos s-a materializat nu numai prin fidelitatea față de rânduiala liturgică locală, ci și printr-o muncă asiduă de edificare a unor lăcașuri de cult necesare obștii sale monahale devenite tot mai numeroase. Pe durata șederii în Grădina Maicii Domnului, Sfântul Paisie a avut în vedere o regulă tripartită de viață: fidelitatea absolută față de tipicul Sfintei Biserici, păzirea nealterată a cuvintelor Sfinților Părinți și toate rânduielele externe ale mănăstirii să fie făcute de către părinții îndrituiți, cu deplină luare aminte, pentru a nu-și pierde rodul ascultării. Așa cum se observă din itinerariul său de viață pe care l-am expus în prima parte a acestui material, Sfântul Paisie a debutat în lucrarea sa atonită după un excurs făcut pe țărmul ucrainean, dar și românesc, cel din urmă revelându-i-L pe Hristos prin aportul decisiv al Sfântului Vasile de la Poiana Mărului, acesta fiind cel prin mâna căruia Dumnezeu a lucrat pentru ca Platon să devină Paisie prin asumarea schimei mari, eveniment petrecut în Sfântul Munte.

Devenit ulterior preot și duhovnic, Sfântul Paisie s-a întors în România, unde la Dragomirna, Secu și Neamț a pus în aplicare rânduiala Sfântului Munte, care a contribuit nu numai

„la fixarea și uniformizarea cultului Ortodox în diferitele Biserici naționale, ci și la îmbogățirea cărților de slujbă cu unele rânduiele, imnuri și rugăciuni alcătuite de marile personalități care au trăit și au activat sau s-au format în mănăstirile atonite”⁴³.

Astfel, aflăm prin mărturisirea biografului și ucenicului lui Paisie, schimonahul Platon, că odată sosit în Moldova, sfântul a așezat totul după rânduiala atonită,

42. Arhim. H. TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velickovski – înnoitor al vieții monahale...*, pp. 181-196.

43. Arhim. H. TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velickovski – înnoitor al vieții monahale...*, p. 205.

„după tipicul pravoslavniciei Bisericii a Răsăritului, precum era și mai înainte: cântarea la strana dreaptă slavonește, iară la cea stângă moldovenește”⁴⁴.

Totodată, ca element de manifestare a comuniunii obștești, Sfântul Paisie a introdus reuniunile de seară, care erau însoțite de o serie întreagă de conferințe care tratau teme de factură duhovnicească, necesare sufletelor monahilor săi. Se cuvine a menționa faptul că toate aceste demersuri se fundamentau exclusiv pe exegeza biblică, precum și pe textele Sfinților Părinți. Starețul aprecia că dacă dorința de studiu a cuvintelor duhovnicești va scădea în rândul monahilor, această stare va fi înlocuită în mod inevitabil de dezbinări și manifestări egoiste, contrare spiritului călugăresc centrat pe tăierea voii. Aceste evenimente de culturalizare aveau loc îndeosebi începând cu data de 15 noiembrie – debutul Postului Nașterii Domnului și se încheiau în Sâmbăta lui Lazăr. Aceste întâlniri se organizau în fiecare zi a intervalului menționat, cu excepția zilelor de sâmbătă și a zilelor de sărbătoare. Limbile folosite, precum am făcut mențiune mai sus, erau slavona și româna, folosite alternativ. De altfel și ritualul zilnic al slujbelor, încununat de Sfânta Liturghie, urma aceeași regulă în ce privește folosirea celor două limbi.

De asemenea, adoptând așa – numitul *Așezământ*⁴⁵ al obștii sale, Sfântul Paisie a statuat printre altele faptul că egumenul are datoria de a se îngriji de fiecare dintre monahii săi, iar ascultarea lor va reprezenta neîndoielnic prilejul de căpetenie ca inimile fraților să devină una singură și să pulseze aceeași viață. În egală măsură, toată obștea trebuie să se supună regulii sărăciei, nefiind permis nimănui să aibă ceva personal.

Pe fundamentul ascultării, fiecare monah este dator a pune în practică învățătura Sfintei Scripturi. În ce-l privește pe egumen, principalele sale îndatoriri erau: studierea Sfintei Scripturi și a scrierilor Sfinților Părinți; păstrarea unei atitudini exemplare de iubire și sme-

44. PLATON Schimonahul, *Viața Prea Cuviosului Părintelui nostru Starețului Paisie*, Neamț, 1836, p. 27, apud. Arhim. H. TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velicikovski – înnoitor al vieții monahale...*, p. 201.

45. Arhim. H. TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velicikovski – înnoitor al vieții monahale...*, p. 242.

renie; luarea decizilor în comun, după o consultare prealabilă cu cei mai înduhovniciți părinți ai obștii.

În legătură cu slujba din biserică se are în vedere, în primul rând, păstrarea și aplicarea rânduielii atonite, fiind exceptați de la obligația participării la serviciile liturgice doar acei părinți care erau trimiși cu ascultare în afara mănăstirii, precum și cei suferinzi.

Atunci când se lua masa, practic se prelungea în acest gest starea euharistică a colectivității monahale, toți fiind chemați a mânca în același timp, după o regulă clară de egalitate pentru toți.

O altă prescripție importantă care îi viza pe toți părinții era legată de datoria acestora de a se mărturisi în fiecare zi duhovnicului, fapt ce încuraja dobândirea unui exercițiu de conștiință permanent, precum și înlesnirea asumării și metabolizării la nivelul fiecărui suflet a poveștelor duhovnicești primite în cadrul tainic, totul finalizându-se practic într-o sporire duhovnicească fără urmă de tăgadă.

Dacă aceste detalii alcătuiau rânduiala publică și sobornicească a monahilor, Sfântul Paisie s-a arătat preocupat și de o serie de aspecte care trebuiau puse în lucrare în mod particular de către fiecare viețuitor la chilie. Astfel, fiecare frate era dator a-și împlini pravila rânduită, a citi cu regularitate din Sfintele Scripturi și din operele sfinților și a se îndeletnici cu lucrul de mână.

Un alt aspect care a făcut din mănăstirea Neamț o perlă a monahismului românesc a reprezentat preocuparea Sfântului Paisie pentru muzica bisericească, fundamentată îndeosebi pe efortul și calitățile muzicale ale unora dintre ucenicii starețului – Iosif, Visarion și Dorothei, care au îmbogățit patrimoniul muzical al Ortodoxiei în mod cu totul deosebit⁴⁶.

Este de la sine înțeles faptul că toată această rânduială era centrată pe rugăciunea lui Iisus, cu scopul firesc de a îndumnezei ființa monahului prin toate căile duhovnicești puse la dispoziție de Biserică, dar mai ales prin pomenirea permanentă a Numelui Fiului lui Dumnezeu, izvor de continuă pnevmatizare a sufletului, minții și voinței umane.

46. Arhim. H. TSACHAKIS, *Sfântul Paisie Velickovski – înnoitor al vieții monahale...*, p. 251.

Caracterul universal al paisianismului care și-a cunoscut ereditatea atonită și s-a desăvârșit pe pământ românesc se vede confirmat și de ecourile pe care acesta le-a avut și în lumea slavă, marea obște a Optinei, precum și mănăstirea Sarovului, a iubitului sfânt Serafim, fiind două dintre cele mai reprezentative spații monahale ale Rusiei care au adoptat programul duhovnicesc propus și practicat de către Sfântul Paisie Velicikovski.

Acest aspect confirmă faptul că personalitatea și opera sfântului evocat au fost și au rămas universale, iar acest lucru a fost recunoscut nu doar dintr-un presupus subiectivism românesc datorat adopției tainice pe care acest popor i-a dăruit-o originarului ucrainean, ci și prin definirea vieții duhovnicești pe care și astăzi unele dintre obștile Atosului, precum și unii părinți din părțile ortodoxe slave au fundamentat-o în lumina eruditului și alesului lui Dumnezeu Paisie.

Concluzii

Având în vedere toate aspectele tratate mai sus, se desprind câteva concluzii. În primul rând, urmărind întregul fir existențial al fratelui Petru, adoptat ca Platon și îmbrăcat în haina monahală cu numele de Paisie se observă asidua preocupare a acestei personalități pentru dobândirea certitudinii sfințirii propriei ființe. Pelerinajul său personal pe cărările ortodoxiei slave, continuat pe pământul grecesc și desăvârșit în patria românească confirmă faptul că fiecare etapă din viața lui a adus cu sine dobândirea treptată a chipului iconic pe care astăzi Biserica îl recunoaște prin înscrierea acestuia în rândul sfinților.

În al doilea rând, observăm că întreaga rânduială duhovnicească pe care a trasat-o cu iubire de Dumnezeu, nu numai propriei sale conștiințe, ci și tuturor ucenicilor săi, s-a fundamentat pe ceea ce reprezintă viața Ortodoxiei, respectiv: Sfânta Scriptură, rugăciunea lui Iisus și operele Sfinților Părinți. Această triadă nemuritoare se dovedește a fi și astăzi atât de necesară omului contemporan. Numai adăparea din aceste izvoare de „apă vie” vor putea reda omenirii chipul transcedental hristic pe care Dumnezeu l-a avut în vedere atunci când a luat chip de Om și ne-a grăit tuturor prin Cuvântul Său devenit mod de viață pentru pritenii Săi sfinții. Prin urmare, din aceste rațiuni

se desprinde convingerea că, deși fundamentată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, itineranța duhovnicească paisiană rămâne de maximă actualitate.

În al treilea rând, apreciem că viața monahală pe care Sfântul Paisie a generat-o în mijlocul obștilor păstorite confirmă deplina fidelitate pe care acesta a manifestat-o față de rânduiala autentică a sfintei noastre Biserici, fapt ce poate folosi și omului contemporan, pe care individualismul și dorința desăvârșirii sinelui prin sine l-au desacralizat, rupându-l de comuniunea cu Preasfânta Treime Dumnezeu și de izvoarele unice și sfințitoare revărsate asupra sa și a întregii creații prin lucrarea harică a Ortodoxiei.

În final, considerăm că întreaga viață, precum și opera vastă pe care Sfântul Paisie a lăsat-o moștenire pe „continentul ortodox” al slavilor, grecilor și românilor devin fără nicio îndoială nu doar o teaurizare prin har așezată în patrimoniul răsăritului creștin, ci deopotrivă îmbracă chipul unei tainice rugăciuni pe care sfântul a trăit-o prin Cuvânt și taină, așezând-o la altarul Bisericii mamă. Aceasta a dovedit faptul că în conștiința sfântului Paisie, cultul și cultura s-au regăsit în comunul tainic eclesial, întrucât, precum afirmă Preafericitul părinte Patriarh Daniel,

„cultul înseamnă cultivarea relației oamenilor cu Dumnezeu Creatorul, iar cultura înseamnă cultivarea relației oamenilor cu lumea, cu creația lui Dumnezeu”⁴⁷.

47. † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Cuvânt înainte. Sfânta Liturghie – izvor de viață sfântă și lumină veșnică”, în: *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012, p. 9.